

M.Rocki

JAKOŚĆ KSZTAŁCENIA EKONOMISTÓW W ŚWIETLE PRAC PKA

1. Uwagi wstępne

PKA - Polska (wcześniej: Państwowa) Komisja Akredytacyjna od 2002 roku systematycznie ocenia jakość kształcenia na wszystkich polskich uczelniach wyższych. Ciągłość jej pracy, znacząca stabilność (choć nie „zamrożona” stałość) standardów, kryteriów i członków pozwala na zobiektywizowaną ocenę jakości kształcenia. Należy podkreślić, że Komisja w ciągu minionych trzech kadencji gromadziła doświadczenia i obserwacje, co daje podstawy do wnioskowania o stanie i zmianach jakości kształcenia¹.

Komisja – zgodnie z Ustawą – zajmuje się oceną jakości kształcenia oraz opiniowaniem wniosków dotyczących nadania uprawnień do kształcenia. W niniejszym tekście skupię się na pierwszym aspekcie działania PKA, ale trzeba mieć na uwadze to iż jest to ważna, ale nie jedyna aktywność Komisji.

W kompetencjach Zespołu zajmującego się w PKA kierunkami ekonomicznymi studiów jest 6 „standardowych” kierunków: „*ekonomia*”, „*finanse i rachunkowość*”, „*gospodarka przestrzenna*”, „*informatyka i ekonometria*”, „*logistyka*” oraz „*zarządzanie*”. Kształcenie na tych kierunkach prowadzone jest w 264 szkołach wyższych (w tym w tym 75 publicznych), co stanowi 56,3% ogółu wszystkich szkół wyższych w kraju. Udział studentów kształcących się na kierunkach ekonomicznych stanowi 19,8% ogółu wszystkich studentów w kraju.

2. Jakość kształcenia na kierunkach ekonomicznych na tle ocen PKA

Liczba ocen jakości kształcenia w latach 2002 – 2012 wyniosła ogółem blisko 5 tysięcy. Średnioroczna liczba ocen była różna w kolejnych kadencjach i wynosiła odpowiednio 327 w pierwszej kadencji, 447 w drugiej i 580 w trzeciej. Ogółem dla wszystkich ocenianych kierunków utrzymywała się stabilna część ocen wyróżniających (ok.2-2,5%). W kolejnych kadencjach wzrastał udział ocen pozytywnych (odpowiednio: 76% w I kadencji i ok.81% w II i III), a spadał udział ocen warunkowych.

Zmiany w systemie szkolnictwa wyższego obserwowane po 2008 roku, a związane na przykład z procesami demograficznymi i konsolidacją uczelni spowodowały, że jednostki organizacyjne wyznaczone do oceny jakości kształcenia informowały PKA o zawieszeniu

---

¹ W tekście wykorzystuję publikacje PKA, a w szczególności roczne raporty z działań PKA w częściach dotyczących kierunków ekonomicznych pisanych przez D.Strahl wraz z H. Chrobak-Marszał.

rekrutacji lub odstąpieniu od kształcenia. Na podstawie takich informacji PKA zawieszają dokonanie oceny lub od niej odpuszczają.

Tabela 1. Uchwały PKA dotyczące ocen jakości kształcenia w okresie 2002 - 2012

Oceny	2002-2004	2005-2007	2008-2011	2012	Ogółem
Wyróżniająca	20	26	57	9	112
Pozytywna	744	1087	1873	189	3893
Warunkowa	178	180	153	23	534
Negatywna	38	48	71	18	175
Odstąpienie /zawieszenie	-	-	166	65	230

Tabela 2. Struktura dokonanych ocen jakości kształcenia dokonanych przez PKA w okresie 2002 - 2012

Oceny	2002-2004	2005-2007	2008-2011	2012	Ogółem
Wyróżniająca	2,1%	1,9%	2,6%	3,8%	2,4%
Pozytywna	77,5%	81,1%	87,0%	79,1%	82,6%
Warunkowa	18,5%	13,4%	7,1%	9,6%	11,3%
Negatywna	4,0%	3,6%	3,3%	7,5%	3,7%

Podobne zjawiska odnotować można dla kierunków ekonomicznych. W I kadencji Zespół Kierunków Studiów Ekonomicznych zaproponował 63,7% ocen pozytywnych, w II 70,5%, a w III 79,6%. Udział ocen warunkowych zmniejszył się i wynosił kolejno: 28%, 24,7%, 12,4%. Oznacza to, że przeciętnie rzecz biorąc następuje zauważalna poprawa jakości kształcenia w zakresie przyznanych już ocen jakości kształcenia, ale jednocześnie trzeba odnotować, że jakość kształcenia na kierunkach ekonomicznych była niższa niż przeciętna dla wszystkich kierunków.

Warto podkreślić, że w początkowym okresie działania Komisji znacząca część ocen warunkowych wynikała z nieprzebrzegania wymogów określonych w standardach kształcenia (najczęściej realizowania liczby godzin zajęć na studiach niestacjonarnych). W

kolejnych latach usterki w zakresie jakości kształcenia dostrzegane przez PKA i wskazywane w uzasadnieniach ocen warunkowych często okazywały się trudne do usunięcia i z tego powodu aż 24% ocen negatywnych III kadencji wydana została po uprzednich ocenach warunkowych. Oceny negatywne, warunkowe, czy też pozytywne ze skróconym okresem jej obowiązywania w III kadencji w zasadzie zawsze wynikały z niezadowalającego funkcjonowania wewnętrznych systemów zapewnienia jakości kształcenia.

Tabela 3. Uchwały Zespół kierunków ekonomicznych PKA w okresie 2002 - 2012

Oceny	2002-2004	2005-2007	2008-2011	2012	Ogółem
Wyróżniająca	1	3	7	0	11
Pozytywna	106	192	310	35	643
Warunkowa	47	67	48	5	167
Negatywna	13	10	24	6	53
odstąpienie /zawieszenie	-	-	52	21	73

Tabela 4. Struktura dokonanych ocen jakości kształcenia dokonanych przez Zespół kierunków ekonomicznych 2002 - 2012

Oceny	2002-2004	2005-2007	2008-2011	2012	Ogółem
Wyróżniająca	0,6%	1,1%	1,8%	0%	2,4%
Pozytywna	63,7%	70,5%	79,6%	76,1%	82,6%
Warunkowa	28,0%	24,7%	12,4%	10,9%	11,3%
Negatywna	7,7%	3,7%	6,2%	13,0%	3,7%

3. Porównanie jakości kształcenia na poszczególnych kierunkach w III kadencji

W III kadencji Komisja wydała 100 ocen dotyczących kierunku ekonomia, 76 dotyczyło finansów i rachunkowości, 26 gospodarki przestrzennej, 220 zarządzania i jedynie 8 informatyki i ekonometrii. Jak już wskazano nowym zjawiskiem obserwowanym przez PKA jest zawieszanie lub odstępowanie od kształcenia w istniejących uczelniach. Z tego powodu PKA odstąpiła od oceny lub zawiesiła ocenę 12 programów z ekonomii, 14 z finansów i

rachunkowości, 4 z gospodarki przestrzennej, 10 z zarządzania, 12 z informatyki i ekonometrii.

Najsłabsze oceny wystąpiły na kierunku ekonomia: 73% ocen pozytywnych, 20% warunkowych i 7% negatywnych. Często przyczyną braku oceny pozytywnej było odstępowanie od tożsamości tego kierunku. Niektóre jednostki, prowadząc kierunek ekonomia, dla którego pozornie łatwiej zgromadzić minimum kadrowe, proponują specjalności wyraźnie ciężące do kierunku zarządzania tracąc tym samym spójność koncepcji kształcenia i uzyskując efekty kształcenia stojące na pograniczu kierunków: ekonomia i zarządzanie lub ekonomia i finanse i rachunkowość. W pewnym stopniu wynika to z przenikania się dyscyplin naukowych wywodzących się z dziedziny nauk ekonomicznych.

Na kierunku zarządzanie PKA wydała oceny w 2,4% wyróżniające, 80,5% pozytywne, 11,4% warunkowe i 5,7% negatywne.

Relatywnie dobrze wypadły oceny na kierunkach: finanse i rachunkowość (4,3% ocen wyróżniających, 83,9% ocen pozytywnych, 4,8% warunkowych, 8% negatywnych) i gospodarka przestrzenna (86,3% pozytywne, 9% warunkowe, 4,5% negatywne).

Warto odnotować profilowanie programowe tego ostatniego kierunku. W uczelniach „rolniczych” koncepcja programowa nachyla się w stronę gospodarki leśnej i rolnej oraz obszarów wiejskich. W uczelniach „technicznych” kierunek ten wiązany jest z urbanistyką, w „ekonomicznych” wiązany jest z regionalistyką, a w uniwersytetach z nauką o Ziemi. Szczególnie po wprowadzeniu w życie Krajowych Ram Kwalifikacji dających uczelniom autonomię programową pozwolą na kreowanie różnych wariantów tego kierunku lub tworzenie nowych kierunków nawiązujących do niego nazwą i programem.

Kierunek informatyka i ekonometria w III kadencji okazał się kierunkiem o słabnącym już zainteresowaniu wśród studentów, o czym świadczy fakt, iż na 20 zaplanowanych ocen aż w 12 przypadkach odstąpiono od dokonania oceny z powodu rezygnacji z prowadzenia tego kierunku. Przeprowadzone postępowanie oceniające w 7 przypadkach zakończyło się wydaniem oceny pozytywnej oraz w 1 przypadku - oceny warunkowej.

Warto zauważyć, że w 2011 roku na kierunku informatyka i ekonometria było w 30 uczelniach ponad 9 tysięcy studentów. Oznacza to znaczący spadek liczby studentów do około 55% stanu z roku 2007. Jak można sądzić (por. [2]) wynika to zarówno z problemów demograficznych jak i działań PKA wskazującej uczelniom na konieczność takiego kształtowania programów studiów dla „informatyki i ekonometrii”, by różniły się one merytorycznie od kierunku „informatyka”.

Z drugiej strony, jak wskazuje raport PKA (por.[1]) z prac w III kadencji przyczyną takiego stanu rzeczy jest zapewne konieczność łączenia zdolności do przyswajania wiedzy ekonomicznej oraz wiedzy z zakresu informatyki, matematyki, statystyki, ekonometrii. Być może przyczyną jest również niska rozpoznawalność tego kierunku dla rynku pracy.

Kierunek logistyka był oceniany dopiero w 2012 roku z uwagi na nie zakończony wcześniej - w zdecydowanej większości Uczelni – pierwszy cykl kształcenia i brak absolwentów. Wszystkie oceny (12) były pozytywne.

Tab.5. Zestawienie ocen według kierunków w III kadencji i w roku 2012.

Oceny	III kadencja					2012				
	E	FiR	GP	Z	IiE	E	FiR	GP	Z	IiE
Wyróżniające	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0
Pozytywne	73	52	19	169	7	13	1	3	5	1
Warunkowe	20	3	2	24	1	2	1	0	2	0
Negatywne	7	5	1	12	0	2	3	3	1	0
Zawieszenie/ odstąpienie	12	14	4	10	12	9	0	0	8	0

gdzie: E – ekonomia, FiR – finanse i rachunkowość, GP – gospodarka przestrzenna, Z – zarządzanie, IiE – informatyka i ekonometria

Tab.6. Struktura dokonanych ocen według kierunków w III kadencji.

Oceny	III kadencja				
	E	FiR	GP	Z	IiE
Wyróżniające	0	3,2%	0	1,0%	0
Pozytywne	73,0%	83,9%	86,4%	81,6%	87,5%
Warunkowe	20,0%	4,8%	9,1%	11,6%	12,5%
Negatywne	7,0%	8,1%	4,5%	5,8%	0

4. Jakość kształcenia na kierunkach ekonomicznych według typów uczelni

Z punktu widzenia profilu uczelni najlepiej wypadają w ocenie jakości kształcenia uczelnie ekonomiczne (4 oceny wyróżniające i 23 pozytywne). Programy prowadzone przez

uniwersytety (na 47 ocen) uzyskały 2 wyróżnienia, 42 oceny pozytywne i 3 oceny warunkowe.

Dwie oceny negatywne i dwie warunkowe oraz 23 pozytywne uzyskały uczelnie techniczne. Jedna negatywna oraz 11 pozytywnych ocen dotyczy uczelni rolniczych, natomiast jedna pozytywna i jedna warunkowa pedagogiczne.

W akademiach wychowania fizycznego oceniono pozytywnie tylko jeden kierunek studiów, zaś a w uczelniach *wojskowych* przyznano 2 pozytywne oceny jakości kształcenia.

W państwowych wyższych szkołach zawodowych przyznano 23 oceny ogółem, z których 19 to oceny pozytywne i 4 oceny warunkowe.

Uczelnie niepubliczne otrzymały ogółem 261 ocen, w tym 1 (0,4%) ocenę wyróżniającą, 198 (75,0%) pozytywnych, 40 (15,3%) warunkowych oraz 22 (8,4%) negatywne.

Podsumowując oceny według typów uczelni trzeba wskazać, że uczelnie niepublicznych wykazują, na tle sektora publicznego, widoczne słabości, które wynikają między innymi z – z reguły - uboższych tradycji akademickich oraz relatywnie słabszych kandydatów na studia. Jednocześnie warto wskazać, że uczelnie niepubliczne często przedstawiają ofertę dydaktyczną elastycznie dostosowywaną do zainteresowań kandydatów i rynku pracy.

5. Typowe powody braku pozytywnej oceny jakości kształcenia

Wskazane wyżej proporcje wskazują, że ogólnie rzecz biorąc jakość kształcenia ekonomistów jest dobra, ale warto przeanalizować typowe powody ocen warunkowych i negatywnych.

Wśród nich najczęściej – w świetle publikowanych przez PKA na stronach internetowych uchwał i raportów powizytacyjnych – pojawiają się:

- brak skutecznie funkcjonującego wewnętrznego systemu zapewniania jakości kształcenia,

- brak minimum kadrowego z reguły związany z niedostosowaniem profilu naukowego niektórych nauczycieli akademickich do tożsamości kierunku, a więc dyscyplin naukowych, z których kierunek ten się wywodzi,

- uchybienia w realizacji zajęć kształcenia na odległość (np. brak: weryfikacji efektów kształcenia, informacji o aktywności studentów a także o realizacji wszystkich deklarowanych kursów, spójności między sylabusami a organizacją zajęć w trybie kształcenia na odległość),

- zastrzeżenia dotyczące zasad i efektów procesu dyplomowania, a w konsekwencji bardzo słaby poziom prac dyplomowych lub też brak ich związku z realizowanym kierunkiem studiów,

- niewłaściwa obsada zajęć, tzn. powierzanie prowadzenia zajęć osobom bez odpowiednich i niezbędnych kwalifikacji naukowych,

- w przypadku oceniania studiów drugiego stopnia: brak badań naukowych.

Wprowadzenie w życie Krajowych Ram Kwalifikacji – w ocenie PKA - sprzyjało opracowaniu bardziej czytelnych i spójnych z programami kształcenia sylwetek absolwenta. Zdarzają się jednak sytuacje zbyt ogólnego opisu efektów kształcenia, lub też nadmiernie rozbudowanych umiejętności, które nie znajdują odzwierciedlenia w programie kształcenia, co w rezultacie prowadzi do braku możliwości realizacji deklarowanych efektów kształcenia. W niewielu uczelniach podjęto pracę nad pomiarem efektów kształcenia, a w szczególności nad pomiarem umiejętności. Plany studiów i programy kształcenia nie miały znaczących uchybień. Nie zawsze jednak oferta zajęć od wyboru była wystarczająco bogata, co ograniczało możliwości uwzględnienia zainteresowań studenta i jego rozwoju. Występował brak spójności w koncepcji kształcenia w przypadku kiedy oferowana specjalność ciążyła do innego kierunku. Znaczącą i utrzymującą się słabością jednostek organizacyjnych prowadzących akredytowane ekonomiczne kierunki studiów była współpraca międzynarodowa i jej wpływ na proces kształcenia. W większości uczelni niepublicznych prowadzących wyłącznie kształcenie w trybie studiów niestacjonarnych współpracy międzynarodowej po prostu nie ma.

Na uwagę zasługuje podjęcie starań w uczelniach w celu przygotowania studentów do uzyskania międzynarodowych certyfikatów zawodowych np. w zakresie rachunkowości. Badania naukowe są tradycyjnie silną stroną ekonomicznych uczelni publicznych.

Zagadnieniem sprawiającym problemy wielu uczelniom są wewnętrzne systemy zapewnienia jakości kształcenia. Zostały one wdrożone (lub co najmniej opisane) w większości uczelni, ale ich wielką słabością w dalszym ciągu są nikłe powiązania między elementami systemu i interesariuszami. Brak jest oceny skuteczności systemów i ich efektywności oraz działań sprzyjających doskonaleniu systemu.

Komisja zwracała szczególną uwagę na równowagę osiągniętych efektów kształcenia na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych. Analizowano przykładowo zakres i stopień trudności egzaminów i prac etapowych oraz prac dyplomowych studiów niestacjonarnych w zestawieniu z wymaganiami stawianymi na studiach stacjonarnych. O ile poziom prac dyplomowych, w tym magisterskich nie wskazuje na znaczące różnice między

studiami stacjonarnymi a niestacjonarnymi, to istnieją różnice w poziomie wymagań w przypadku poszczególnych przedmiotów (np. matematyki).

Literatura cytowana

1. Działalność Polskiej Komisji Akredytacyjnej w 2012 roku, PKA, Warszawa 2013
2. M.Rocki „Stan kształcenia statystyków w raportach Polskiej Komisji Akredytacyjnej” w „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica 280”, str. 161 – 166, Uniwersytet Łódzki 2013

DO TABELKI

Na kierunku *finanse i rachunkowość* w III kadencji wydano ogółem 76 ocen, z tego 14 stanowiły odstępienia od dokonania oceny lub jej zawieszenie. Pozytywnych ocen wydano 52, co stanowiło 83,9% ogółu ocen wydanych dla tego kierunku studiów, warunkowych – 3 (4,8 %) oraz negatywnych - 5 (8%). Na tym kierunku przyznano również 2 (4,3%) wyróżnienia

Kierunek *gospodarka przestrzenna* w III kadencji otrzymał ogółem 26 ocen, z tego 4 oceny to odstępienia od dokonania oceny lub jej zawieszenie. 19 ocen pozytywnych na tym kierunku studiów stanowiło 86,3 % ogółu wydanych ocen tego kierunku, 2 oceny to oceny warunkowe (9,0%) oraz 1 ocena negatywna (4,5 %).

Kierunek *zarządzanie* w III kadencji otrzymał ogółem 220 ocen, z tego 10 ocen stanowiły odstępienia od dokonania oceny lub jej zawieszenie. W tej ogólnej liczbie wydano 169 ocen pozytywnych czyli 80,5%, 24 oceny to oceny warunkowe (11,4%) i 12 ocen negatywnych (5,7%). Ponadto na tym kierunku przyznano również 5 (2,4%) wyróżnień.